

УДК 338.436

В. І. Афендікова,

аспірант, Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ І СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ ЯК ФАКТОР ПОГЛИБЛЕННЯ ПРОМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В АПК

У статті розглянуто спеціалізацію і кооперацію сільськогосподарського виробництва як важливий фактор налагодження сучасних інтеграційно-економічних зв'язків між господарюючими суб'єктами сировинної і переробної ланок АПК.

In the article specialization and co-operation of agricultural production is considered, as important factor of adjusting modern integration economic connections between charge subjects of raw material and processing agricultural industries.

Ключові слова: АПК, спеціалізація, кооперація, агропромислова інтеграція, сільське господарство.

ВСТУП

АПК України — велике міжгалузеве об'єднання, важлива складова економіки країни, яка включає сукупність галузей, пов'язаних між собою процесом відтворення. Головна задача такого відтворення — забезпечення продовольчої безпеки країни, оптимальних норм харчування населення України, створення експортного потенціалу сировини та продовольства.

Сфера діяльності АПК — це території України, на яких проживає третина населення, створюється 17% ВВП.

Сільське господарство — важлива складова АПК, тому що одиниця його валової продукції створює умови для виробництва більше 10 його одиниць в інших галузях економіки країни, забезпечує зайнятість 4 млн людей сільського населення, а також сприяє створенню робочих місць у пов'язаних з нею сферах виробництва, розвитку сільських територій. Але ситуація в цьому секторі економіки свідчить про те, що з переходом економіки на ринкові основи сільське господарство опинилося в гірших умовах у порівнянні з іншими галузями. Індекс росту цін на продукцію сільського господарства за 1991—2008 рр. був у 7 разів нижче в порівнянні з промисловими товарами. Низька ефективність сільськогосподарського виробництва не забезпечує розширене відтворення, що не дає можливості ефективно розвивати весь АПК, вирішувати ті задачі, про які йшлося вище.

З початком ринкових перетворень, переходом до вільного ціноутворення інтеграційно-економічні зв'язки між господарюючими суб'єктами сировинної і переробної ланок АПК зазнали відчутної руйнації, а подекуди й повного розладу. З фактора позитивного впливу на стан виробництва в АПК інтеграційні зв'язки перетворилися в одну з причин поглиблення в ньо-

му кризових явищ. Це гостро поставило питання не лише про відновлення цих зв'язків, але, що вкрай важливо, і про застосування в інтеграційних процесах таких форм і механізмів, які б відповідали новим економічним умовам і мали ймовірну перспективу.

Однією з таких форм є поглиблення спеціалізації сільського виробництва і розвиток його кооперації. В сільському господарстві спеціалізація об'єктивно породжує відокремлення і диференціацію галузей, веде до активізації внутрішньогалузевого і міжгалузевого товарообміну, сприяє прискоренню застосування досягнень НТП, що забезпечує підвищення продуктивності праці. А продуктивність праці — це основний критерій оцінки ефективності виробництва. Спеціалізація виробництва об'єктивно впливає на концентрацію виробництва, на розвиток внутрішньогалузевих і міжгалузевих виробничих зв'язків.

З розвитком суспільного поділу праці, поглибленням спеціалізації і підвищенням концентрації аграрного виробництва розширюються і зміцнюються організаційно-технологічні зв'язки як між галузями сільського господарства, так і між сільським господарством, іншими галузями АПК. Важливо, що ефективність суспільного поділу праці визначається не тільки рівнем ефективності виробництва в окремих галузях, а й тісністю, досконалістю економічних та організаційно-технологічних зв'язків між спеціалізованими підприємствами і галузями.

Найефективнішою формою розвитку стійких виробничих зв'язків є кооперація, тобто організація виробництва на основі добровільного об'єднання частини належних господарським структурам фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів. Таким чином, важливим фактором налагодження сучасних інтеграційно-економічних зв'язків між господарюючими суб'єктами сировинної і пе-

реробної ланок АПК повинні стати спеціалізація і кооперація сільськогосподарського виробництва.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити роль спеціалізації та кооперації сільського виробництва як важливих факторів поглиблення агропромислової інтеграції, підвищення ефективності розвитку АПК України в умовах ринкової економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Процес поглиблення й розвитку спеціалізації сільського господарства набуває постійного об'єктивного характеру, що здійснюється водночас на макро-, мезо- і мікрорівнях територіальної організації виробництва, і передбачає якнайповніше використання природних і економічних умов для виробництв певних видів сільської продукції. Показниками розвитку спеціалізації агропромислового виробництва служать обсяги і структура товарної продукції сільських підприємств, регіонів, природно-економічних зон.

В Україні під впливом поглиблення суспільного поділу праці, а також ґрунтово-кліматичних і соціально-економічних умов територіально склалися три масштабні природно-економічні зони — Полісся, Лісостеп і Степ. Під впливом особливих факторів окремо виділяються передгірні і гірські райони Карпат, та передгірні і гірські райони Криму.

Територіально всередині цих зон поглиблюється спеціалізація регіонального розміщення аграрного виробництва, а всередині зон здійснюється міжрегіональний, а також внутрішньо регіональний суспільний поділ праці, відбувається поглиблення спеціалізації виробництва сільськогосподарської продукції. Цей процес сьогодні в умовах ринку набув широкого розвитку в усіх економічно розвинених країнах світу. Наприклад, у США сформувалися і функціонують великомасштабні спеціалізовані зони товарного виробництва зерна, кукурудзи, сої, молока, інших видів сільськогосподарської продукції. Дуже важливо, що розвиток спеціалізації в аграрній сфері зумовлює підвищення концентрації виробництва, що, в свою чергу, дає можливість застосування досягнень НТП та здійснювати ефективне конкурентоспроможне виробництво технологічно однорідної товарної продукції певних видів. Розвиток суспільного поділу праці, поглиблення спеціалізації і підвищення концентрації аграрного виробництва дає можливість розширити й зміцнити організаційно-технологічні зв'язки як між галузями сільського господарства, так і між сільським господарством, іншими галузями АПК, що сьогодні є дуже важливим фактором формування і розвитку агропромислової інтеграції в Україні.

Спеціалізація і кооперація в сільськогосподарському виробництві об'єктивно відображають тісно пов'язані сторони суспільного поділу праці, а з його розвитком і поглибленням спеціалізації сільськогосподарського виробництва розвиваються і удосконалюються організаційні форми кооперації — від простих до складних, які відрізняються в основному організаційно-технологічним характером відтворювального

процесу. Економічна ефективність застосування кооперації проявляється в синергетичній результативності, тобто у зростанні ефективності спільної виробничої діяльності, яка здійснюється на основі об'єднання фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів окремих господарських суб'єктів, тому величина ефективності кооперативного виробництва завжди більша, ніж сума ефектів окремих господарств.

З розвитком продуктивних сил і поглибленням суспільного поділу праці в сільському господарстві України в умовах планово-централізованої системи економіки сформувалися великотехнологічні спеціалізовані підприємства, що зумовлювало розвиток організаційно-виробничих зв'язків, створення міжгосподарських формувань, розвитку ефективної агропромислової інтеграції на кооперативній основі. Міжгосподарська кооперація охопила не тільки виробничу сферу АПК, а й сферу культурно-побутового та оздоровчого обслуговування сільського населення.

Цей висновок свідчить про те, що сьогодні необхідно сформовану матеріально-технічну базу міжгосподарського кооперативного виробництва, сформовану в попередній період розвитку командно-адміністративної економіки, особливо в тваринництві, слід було б раціонально використовувати і в ринкових умовах. У процесі формування нових організаційно-правових структур на засадах приватної власності на землю і засоби виробництва не були використані достатньою мірою значні переваги створення кооперативних форм господарської діяльності, про що свідчить низька частка виробничих кооперативів у загальній чисельності новостворених сільськогосподарських підприємств.

Наприклад, за період з 2000 по 2008 р. кількість сільськогосподарських виробничих кооперативів в Україні скоротилася з 3504 до 1888 формувань, а площа їх сільськогосподарських угідь значно зменшилася.

Формування і функціонування сільськогосподарських виробничих кооперативів у процесі аграрної реформи дає змогу зберегти цілісність матеріально-ресурсної бази, дотримуватися існуючих систем сівозмін та організаційних форм внутрішньогосподарського виробництва сільськогосподарських підприємств. Важливо підкреслити, що на нинішньому етапі розвитку ринкових відносин у ряді галузей немає альтернативи здійснення розвитку аграрного виробництва без виробничої кооперації, яка дає змогу водночас і поглибленню агропромислової інтеграції в АПК. Це стосується, зокрема, розвитку молочного скотарства та організації промислової переробки молока. Слід зазначити, що у 2008 р. 81,2 % загального обсягу виробництва молока в країні було зосереджено у господарствах населення, де утримувалося 76,2 % молочного стада. А організаційно-економічні зміни у виробництві молока агроформуваннями різних форм власності відбувалися при значному скороченні поголів'я корів у країні.

За період з 1990 р. поголів'я молочного стада зменшилось від 8375 тис. до 2856,3 тис. голів на початок 2009 р.

Процес скорочення кількісного складу продуктивних корів здійснюється і нині, продовжуючи руйнацію галузі молочного скотарства, що значно погіршує рівень харчування населення країни. Тенденція до значного зосередження більшості поголів'я молочного стада в господарствах населення привела до одержання переважної більшості обсягів виробництва молока виключно в результаті використання ручної низькопродуктивної праці. В таких умовах виробництво не отримує якісної сировини для виготовлення широкого асортименту конкурентоспроможної молочної продукції. Тому більшість промислових підприємств з переробки молока не має можливості конкурувати за виготовленою молочною продукцією як на внутрішньому, так і міждержавному продовольчих ринках. Зарубіжна багаторічна практика переконливо свідчить про те, що для виробництва якісної молочної сировини необхідно утримувати на одній фермі, наприклад у Польщі, не менше 14 дійних корів, а у Франції — 52 голови.

Кооперативна форма організації виробництва молока дасть змогу значно підвищити ефективність галузі, забезпечити постачання високоякісної сировини переробними підприємствами, що сприятиме виходу молочної продукції на міжнародний ринок. Виробничі молочні кооперативи доцільно інтегрувати з промисловими молокопереробними підприємствами, що гарантує розвиток конкурентоспроможного виробництва як всередині держави, так і на міждержавному рівні.

У нинішніх умовах забезпечення реального підвищення концентрації виробництва молока при утриманні більшості продуктивних корів у господарствах населення, як засвідчує аналіз, можливе тільки на основі розвитку виробничої кооперації, поглиблення агропромислової інтеграції в АПК країни, що одночасно, крім вже перелічених проблем, дає можливість вирішити проблему матеріального заохочення виробників щодо збільшення поголів'я корів, ліквідації тих, хто використовує результати чужої праці в сільському господарстві.

Альтернативи кооперуванню господарств населення, поглибленню агропромислової інтеграції, зокрема у розвитку молочного скотарства, виготовленні високоякісної, конкурентоздатної молочної продукції та продукції інших галузей сільського господарства, не існує.

ВИСНОВКИ

Вивчення сучасного стану розвитку АПК України і, зокрема, ролі спеціалізації та кооперації сільськогосподарського виробництва у поглибленні агропромислової інтеграції, як важливого фактора забезпечення життєдіяльності сільського господарства, його конкурентоздатності на внутрішньому і зовнішньому ринках, гарантування продовольчої безпеки країни, створення умов для комплексного розвитку сільських територій дає змогу констатувати наступне.

Основою для підвищення ефективності виробництва в АПК і доходів сільського господарства є підвищення технологічного рівня аграрного виробництва,

залучення і використання ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій на основі поглиблення спеціалізації, кооперування та агропромислової інтеграції у рамках АПК. Наукові дослідження доводять, що переробка і реалізація продукції напряму пов'язана з необхідністю оптимізації продуктивних під комплексів АПК за рахунок поглиблення кооперації та інтеграції між виробниками, переробниками продукції, поліпшення взаємозалежності та взаємозв'язків між ними, а також на здешевлення реконструкції переробних підприємств, стимулювання розвитку саморегулювання та самозабезпеченості в регіонах. Державна політика розвитку АПК повинна підтримувати технологічне переоснащення переробної промисловості з використанням спроценних процесів по використанню імпортного обладнання.

Для успішної діяльності АПК, поглиблення агропромислової інтеграції також необхідно більш активне формування і функціонування внутрішнього аграрного ринку та його інфраструктури, створення ефективної мережі просування сільськогосподарської продукції від виробника до споживача, що повинно забезпечити паритетність економічних інтересів виробників, переробників і споживачів. Розвиток ринку сільськогосподарської продукції та продовольства повинен визначатися рівнем доходності сільськогосподарського виробництва, тому що це важливий фактор підвищення його конкурентоздатності в сучасних умовах. Необхідно також більш активно формувати інфраструктуру цього ринку, розвивати міжрегіональні зв'язки і поліпшувати організаційні структури у сфері просування продукції від виробника до споживача, використовувати зовнішньоекономічні фактори — захищеність вітчизняного товаровиробника від недобросовісної конкуренції імпортерів, а також платоспроможний попит населення. Все це дасть можливість отримати якісні зміни у формах і механізмах агропромислової інтеграції, у багатьох процесах життєдіяльності АПК на сучасному етапі його розвитку.

Література:

1. Состояние и перспективы развития агропромышленного комплекса Украины / П.Саблук // *ЕУ*. — 2008. — № 12. — С. 4—18.
2. Крисальний О.В. Теоретико — методологічні засади розвитку спеціалізації і сільськогосподарської кооперації в пост реформованому аграрному виробництві // *Економіка АПК*. — 2007. — 6. — С. 3—10.
3. Меєрс В., Дем'яненко С., Джонс Т., Зоря С. Зона фокуса аграрної політики та розвитку села в Україні; висновки та перспективи для руху вперед. *Зб. наук. праць* — К: КНЕУ, 2005. 172 с.
4. Онищенко О.М., Юрчишин В.П. Сільський розвиток: основи методології та організації // *Економіка України*. — 2006. — № 10. — С. 4—13.
5. Сахацький М.П. Проблеми відродження сільського господарства — К: ІАЕ, 2000, с. 304.
6. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Державний комітет статистики України. — К., 2009. *Стаття надійшла до редакції 22.01.2010 р.*